

Kárpátalja közigazgatási változásai

A mai Kárpátalját is magában foglaló terület a földrajzi szakirodalomban hagyományosan az Északkeleti-Hegyvidék néven volt ismeretes. A Kárpátalja megnevezést a 19. század második felében a helybeli magyarok már rendszeresen használták, de a Kárpátoktól délnyugatra elterülő alföldi rész megnevezésére. (A ruszinok ennek pontos fordítását, a Podkarpatje megnevezést használták.) A Károlyi Mihály vezette kormány 1918 decemberében területi autonómiát biztosított a Kárpátalján élő ruszinok számára, így jött létre a végül is nagyon rövid életű Ruszka Krajna.

Ezt a területet ugyanis ekkor már a csehek és románok is szeretnék volna bekebelezni.

A csehek háború utáni Csehszlovákia elképzeléseiben eredetileg (pl. Masaryk, 1916) ez a terület nem szerepelt – úgy vélték, úgyis Oroszország fogja megszerezni. Jobban favorizálták más észak-magyarországi területek megszerzését, illetve a szláv korridor létrehozását. Szovjet-Oroszország létrejötte és a románok nyugati és északi előrenyomulása után azonban hamar szemet vetettek erre a vidékre. Kárpátalját az Ausztriával kötött saint-germaini békeszerződés juttatta elvben Csehszlovákiához 1919. szeptember 10-én. (A cseh államvezetésnek e területnek autonómiát kellett volna adniuk, azonban ezt csak 1938-ban adták meg, amikor már ennek nem volt jelentősége).

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés véglegesítette és pontosította az elcsatolást, ennek értelmében 12 656 km² került Csehszlovákiához: Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros vármegyék túlnyomó többsége, továbbá egy település (Nagypalád) Szatmár és néhány településrész Szabolcs vármegyéből.

(Molnár D. István és Zentai László térképe alapján kiegészítve.)

A kárpátaljai közigazgatás 1922-ig a katonai parancsnokság kezében volt, s csak ekkor szűnt meg ez az átmeneti állapot. Bevezették hivatalos nyelvnek a cseh nyelvet, a magyarok helyére cseh hivatalnokok kerültek, a tartomány hivatalos neve pedig Podkarpatská Rus lett. A területet a magyar köznyelvben pedig ettől kedve mind gyakrabban Ruténföldnek vagy Ruszinszónak kezdték nevezni.

Az átmeneti közigazgatás idején a területet 4 zsupára, azaz megyére (Ungvári, Munkácsi, Beregszászi és Máramarosi) osztották, de mind a megyék, mind pedig a járások területe nagyobb részét megegyezett a régebbi magyar járássterületekkel. (1921-ben a Munkácsihoz csatolták a Beregszászi zsupát.)

A kárpátaljai csehszlovák polgári közigazgatást először 1922 után hozták létre: a megyéket megszüntették és 14 járást alakítottak ki. Az 1929-es átszervezéskor kisebb kiigazításokat alkalmaztak a járáshatároknál, néhány járás nevét is megváltoztatták, az igazán két jelentős változást az jelentette, hogy a Szolyvai járáshoz csatolták az Alsóvercekeit, s összevonták a Taracközi és Técsői járásokat: utóbbi lett a névadó.

Az akkori tartomány területe a mai Kárpátaljától a következőkben tért el: az Ungvár melletti Lakárd ma Szlovákiához tartozik, de az egykori Slovenszko-hoz tartozott Král'ovský Chlumeč és Vel'ké Kapušany okresei (járások) 7, illetve 6 települése 1945 után Kárpátaljához került. (Ezért nem hasonlíthatók össze egy az egyben az 1930-as Podkarpatská Rus és a mai Kárpátalja adatai, hiszen nem pontosan ugyanarról és ugyanakkora területről és népeességről van szó. Az eltérés valójában nem volt különösebben nagy: 1930-ban 9 ezer fő.)

Podkarpatská Rus 1929-38 között érvényes okres (járás) beosztása:

Ungvár (a tartomány székhelye) és Munkács a teljes csehszlovák érában járási jogú városok voltak.

(Sajátságos ugyanakkor, hogy a szovjet és ukrán érában is megmaradt egy ehhez nagyon hasonló járásbeosztás, csak a Szolyvai járást osztották ismét ketté.)

Az első bécsi döntés (1938. nov. 2.) értelmében visszakerült Magyarországhoz Kárpátalja délnyugati része. Az északkeleti nagyobb rész csak ekkor kapott autonómiát, majd egy bonyolult és helyenként zavaros történet végén 1939 márciusában a magyar hadsereg megszállta az elvileg néhány óráig független (valójában vitatható státuszú) Kárpátszka Ukrajínát, a hatalmi vákuumot kihasználva pedig továbbnyomultak és elfoglaltak egy keskeny kelet-szlovákiai sávot, nagyjából az egykori Ung vármegye maradék nyugati területeit.

A közigazgatási beosztást a magyar hatóságok meglehetősen érdekesen szervezték meg 1939-ben: a bécsi döntéskor visszakerült területeken a régi vármegyei beosztáshoz hasonlóan. A Ruténföld esetében azonban (az eredeti szándék szerint ideiglenesen) három közigazgatási kirendeltséget hoztak létre, mert ez a terület Ungvárról nehezen volt igazgatható és amúgy is katonai közigazgatás alá került. (Meglehetősen furcsa azonban, hogy néhány ruténföldi település 1940-ben a visszatért észak-erdélyi Máramaros vármegyéhez került át.)

Az előrenyomuló szovjet seregek 1944 végére egész Kárpátalját elfoglalták. 1945. június 29-én Moszkvában a Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya megkötötte azt a szerződést, amely rögzítette Kárpátalja kiválását a csehszlovák államból és a Szovjetunióhoz csatolását Zakarpatszka Ukrajna néven. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletben szabályozta 1946. január 22-én a Kárpátontúli Ukrajna közigazgatását, amely szerint az Ukrán SZSZK Kárpátontúli terület (Zakarpatszka oblaszty) néven szervezték át a következő felosztásban: 13 járás, két területi irányítású (tulajdonképpen járási jogú) város, 8 járási irányítású város, 28 városi jellegű település és 257 községi tanács. (A nekünk furcsa elnevezés logikus volt az oroszok és ukránok szempontjából, mert a megye Moszkvából vagy Kijevből nézve valóban a Kárpátok gerincén túl volt található.)

Ez a közigazgatási beosztás alapjaiban csaknem fél évszázadon át szinte változatlan maradt: mindössze a városok, nagyközségek és községi tanácsok, továbbá településegységek és új települések alakításai vonatkozásában történtek változások: a túlnyomó része 1966–1968 között – sokszor a tanyarendszer felszámolásával összhangban –, de ezek pontos idejét az egyes településeknél nem mindig sikerült kideríteni. Már csak azért sem, mert a megyei tanács döntései és annak kijevi (azaz tagállami) jóváhagyása néha nem ugyanabban az évben történt meg, ezért a különböző források gyakran eltérő időpontokat adnak meg – az adatbázisban található megjegyzések közül ezért rengeteg konkrét időpont nélküli.

1991. augusztus 24-én Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa elfogadta a függetlenséget kimondó okmányt, majd ez év decemberében megerősítő népszavazást tartottak, amelyben a választók több mint 90%-a az ország függetlensége mellett döntött. Még ebben a hónapban kimondták a Szovjetunió megszűnését is, az egykori tagköztársaságok tehát Ukrajnával együtt önálló állammá váltak.

A 13 járás területe 2020-ig nem változott, s az sem, hogy a városok két kategóriába tartoztak:

– Területi jelentőségű város (tulajdonképpen járási jogú város, megyei irányítás alatt), eredetileg Ungvár és Munkács voltak ilyenek, de két évtizede ilyen státuszba került Huszt (1998-ban) és Beregszász (2001-ben).

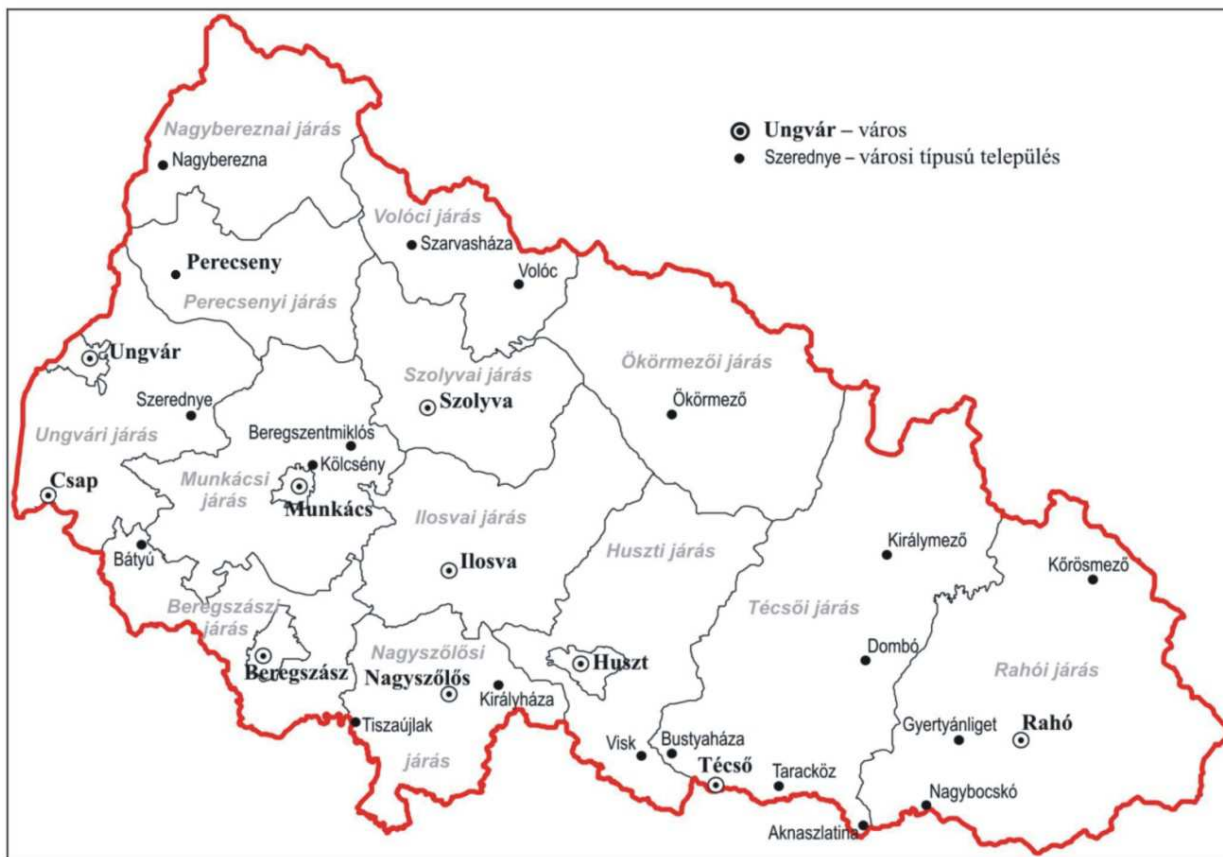
– Járási jelentőségű város (azaz járásokhoz tartozó és azok irányítása alatt működő település) vagy csak egyszerűen város: számuk 2001-ben 6 volt, s mára is annyi maradt, mert 2003-ban Csap területi jelentőségű város lett, de Perecseny is város lett 2004-ben.

– Városi jellegű település (tulajdonképpen nagyközség), ezek száma folyamatosan 28-ra nőtt, de 2001-ben már csak 20 volt, s Perecseny várossá minősítésével 19-en maradtak. A csökkenés oka a nagyközségi státusz megvonása volt, de ezt 1989–1998 között számos esetben maguknak a községeknek a vezetése kezdeményezte – általában költségvetési okokból. Statisztikai szempontból azonban a nagyközségek különféle adatai a városi települések kategóriájában szerepelnek – apró kis kelet-európai trükk a valóság megszépítéséhez.

Kárpátalján ezeken kívül 2017-ben 578 falu besorolású település volt, amelyek közül 24 városokhoz és nagyközségekhez tartozott, 554 pedig 307 községi tanács alkotórésze volt. Ezt a községi tanácsi rendszert nem vettem figyelembe, mert az adatsorok, járási besorolások és településinformációk szempontjából nem bírt jelentőséggel – mára pedig már aktualitását is veszítette.

Az adatbázisnál, az összegzéseknél és a közigazgatási térképmellékletnél a 2001-es állapot alapján dolgoztam, hiszen a 2001-es adatsoroknál ez volt az aktuális.

A járások, városok és nagyközségek 2001-es hálózata (Monár D. István nyomán, de átdolgozva):

Az ukrainai közigazgatási reform 2015-ben kezdődött, célja az ország decentralizációja, a helyi önkormányzatok jogköreinek bővítése, valamint Ukrajna közigazgatási beosztásának átalakítása volt. Ennek során a korábbi közel 11 ezer helyi önkormányzat (városi és községi tanácsok) helyett 2015. április 8-án jóváhagyták az "önkéntes" kistérségi társulások létrehozásának módszertanát. 2020 áprilisáig ezer hromáda alakult meg, végül számuk 1470 lett, amit az ukrán kormány 2020. június 12-én jóváhagyott. Ezzel párhuzamosan kialakították a járások új rendszerét is, amelynek legfőbb jellemzője számuk jelentős csökkentése volt. A régi járási rendszer felszámolásáról és az új járások létrehozásáról szóló törvényt 2020. július 17-én fogadta el az Ukrán Legfelsőbb Tanács, ebben végül az eddigi 490 helyett 136 járás szerepel.

A Kárpáti Igaz Szó Facebook-oldalán arról kérdezték olvasóikat, hogyan viszonyulnak az Ukrajnában zajló közigazgatási reformhoz, amelynek keretében teljesen átszabják az ország akkori adminisztratív felosztását. A válaszadók túlnyomó többsége (85 százalék) negatívan értékelte a decentralizációs folyamatokat, és mindössze 15 százalékuk viszonyult pozitívan a helyzethez. Ráadásul szinte mindenhol a helyi lobbik sorozatosan – gyakran eredményes – módosításokat kezdeményeztek, ezért folyamatosak voltak a viták, módosítások, változások.

Kárpátalja területe végül a korábbi 13 helyett 2020-tól hat járásra oszlik, ezeket pedig 64 hromáda alkotja.

Kárpátalja

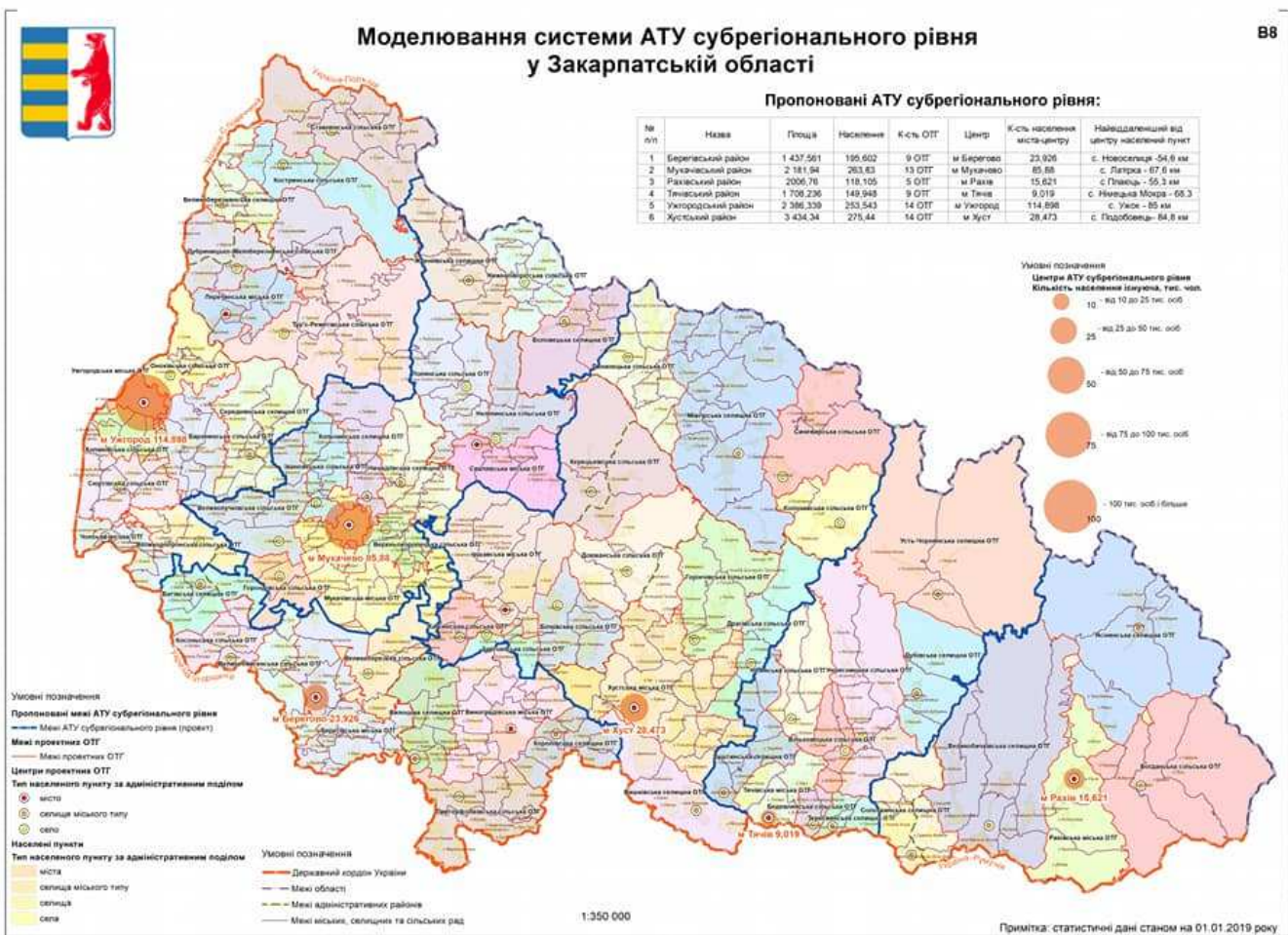

A járási rendszer jelenleg már stabil és úgy tűnik, hogy a 2020 decemberében közzétett kistérségi térkép is a végső állapotot mutatja be, mert a vitatott ügyeket valószínűleg sikerült véglegesen lezárni.

A kárpátaljai magyarok körében az új rendszer azért sem aratott sikert, mert a 2020 előtt 76%-os magyar többségű Beregszászi járás ugyan – hosszú viták után – megmaradt, de valójában összevonták a Nagyszőlősi járással és még néhány települést a Munkácsi és Ilosvai járásból is idecsatoltak. Az új 209 ezer lakosságú Beregszászi járás 56%-os ukrán többségű és tulajdonképpen ukrán vezetésű lett, mert a 2020 novemberében megválasztott 42 járási képviselőből csak 18 lett magyar.

Meglehetősen sajátosan zajlott le a hromadék megalakulása, illetve gyakran nem egészen spontán magalakítása is. A Munkácsi kistérségi társuláshoz például annyi település került, hogy 111 ezer fős lakossága több lett, mint a teljes Rahói járás 83 ezer fős lakossága. Az Ungvári hromada ugyanakkor csak Ungvár városa, ehhez nem csatoltak hozzá más településeket, de lakossága így is 116 ezer fő.

A következetlenséget és a kialakult aránytalanságot jól mutatja, hogy számos hromada lakossága azonban még a 10 ezer főt sem éri el.

A nagy áttekintő települési részletezettségű térkép a kistérségi társulások határait is tartalmazza, s a települési szintű alapadatbázisban is ezek az adatok szerepelnek.

Népszámlálások Kárpátalja területén

1870–1910

A vizsgált területen az első használható adatokat közlő magyar népszámlálás az 1870-es volt, de ekkor csak vallásra kérdeztek rá. Az 1880-as, az 1890-es, az 1900-as és 1910-es népszámlálások azonos módszerrel készültek, a lakosság anyanyelvét és vallását kérdezték és az adatsorokat községsorosan publikálták. (1880-nál némi problémát az jelentett, hogy a beszélni nem tudó gyerekeknél az anyanyelvet nem mutatták ki – ezt utólagosan a szakemberek rendszeresen úgy korrigálták, hogy a beszélni nem tudó gyerekek számát a regisztrált anyanyelvűek arányában osztották szét.) Kárpátalja esetében feleslegesnek találtam a szerb, horvát és szlovén anyanyelvi, valamint az unitárius felekezeti adatok közlését – ezekbe a kategóriákba ugyanis a népesség elenyésző része került, összesen csaknem minden esetben kevesebb, mint száz-száz fő. Az adatbázisba felvettem a ma már önálló települések, de 1910-ben még külterületek akkori adatait is, ezeket általában az akkor 100 főnél nagyobbakra publikálták.

1921, 1930

Az 1921-ben és 1930-ban lebonyolított csehszlovák népszámlálások valójában „bonyolult”, azaz zavaros elvek alapján és inkorrekt körülmények között zajlottak, az eredmények pedig vitathatók és nehezen értelmezhetőek lettek. Csak néhány példa ezekre a „furcsaságokra”:

– A rendezetlen állampolgárságúak közé sorolták főleg a magyar és kisebb részben a német népesség egy részét: 1921-ben 7 ezer, 1930-ban 17 ezer főt;

– A zsidókat külön nemzetiségként vették fel – ez azonban más országokban is előfordult, önmagában elfogadható volt, bár Kárpátalján a magyarok és németek száma ezzel elég jelentősen csökkent;

– Az eredmények községenkénti publikációjánál nemzetpolitikai okokból a csehek és szlovákok adatai összevontan „csehszlovák” nemzetiségűekként láttak napvilágot. A tartományra vonatkozó összesített adatok alapján a mai Kárpátalja területén 1921-ben 11 ezer szlovákot és (nagyobbrészt frissen betelepített) 8 ezer csehet, 1931-ben 14 ezer szlovákot és 21 ezer csehet találhattunk. (A csehek egyébként a későbbi impériumváltások következtében elvándoroltak, így 1959-re számuk ezer fő alá, 2001-re pedig 320 főre fogyatkozott.)

– A két népszámlálás községenkénti nemzetiségi és felekezeti adatait a *Statistický Lexikon obcí* (azaz Helységnevtár) köteteiben publikálták – sajátos hozzáállással: 1921-ben a németek, románok és cigányok adatait az egyébhez sorolták és csak lábjegyzetekben jelölték, ha egy településen ezek közül valamelyik etnikum létszáma jelentősebb volt, s a konkrét számot csak akkor és így közölték. 1930-ban a németek adatait már pontosan közölték, de a románok és cigányok esetében nem változott a gyakorlatuk. Mindkét népszámlálás alkalmával a felekezeteknél ugyanezt a módszert alkalmazták az evangélikusoknál is.

– A településenkénti adatállományomban a kideríthető német, román, cigány, illetve evangélikus adatokat felvettem, de 1921-ben a szétszórtan található németeknél közel hétszáz fő pontos térbeli eloszlását nem sikerült kiderítenem, 1921-ben és 1930-ban a románoknál kb. 100 fő, a cigányoknál pedig kb. 150 fő hiányzik.

Az adatok elemzése után úgy tűnik, hogy a németeknél és románoknál a kb. 15-20 főnél nagyobb számértékeket tüntették fel csak a lábjegyzetekben. Valószínű, hogy a cigányoknál és evangélikusoknál csak a kiugróan nagy számértékeket tették be a lábjegyzetekbe, ezért az összesen kis létszámú cigányoknál és evangélikusoknál ez a hiány kb. 300–300 fő.

Egy nagyon furcsa adatsort is találhatunk 1921-ből: a Munkács melletti Munkácsújfalú (Alsóschönborn, Nové Selo) lakosságának túlnyomó többsége a korábbi és későbbi népszámlálások alkalmával (római katolikus) németnek vallotta magát. 1921-ben azonban az 522 lakosból 487 magyar nemzetiséget vallott be – ez a jelenség egyébként ekkor már más elcsatolt területeken is esetenként előfordult, 1944 után pedig már – érthető okokból – sokkal gyakoribbá vált – Kárpátalján különösen és tartósan.

1941

Kárpátalja 1941–1944 között ismét Magyarországhoz tartozott, s az 1941-es magyar népszámlálásnál néhány jelentős változást alkalmaztak: ekkor már nemzetiséget is kérdeztek, továbbá külön kategóriába írták össze a jiddis és héber anyanyelvűeket, valamint a zsidó nemzetiségűeket. (A külterületi adatokat nem publikálták.)

Az 1941-ig végrehajtott népszámlálási adatok látszólag teljesen ellentmondanak a korábbiaknak – a Járási táblázatokhoz készült megjegyzéseknél egy rövid magyarázatot adok majd erre.

1959–1989

A szovjet időszakban lebonyolított 1959., 1970. és 1979. évi szovjet népszámlálások Kárpátalja egészére vonatkozó adatait szintén a Járási táblázatok összesítésénél teszem közzé, annak magyarázatánál pedig néhány járás 1979-es főbb nemzetiségekre vonatkozó adatait is. (Ekkor egyébként végre már anyanyelvet is kérdeztek.)

Az utolsó 1989-es kárpátaljai szovjet népszámlálás településenkénti feldolgozott teljes nemzetiségi adatsorait nem sikerült az ottani magyar kutatóknak megszerezniük, csak részadatokat, illetve a községi tanácsoktól más évekből származó ún. továbbvezetett adatokat, adatsorokat, s valószínűleg sokszor előzetes adatokat is, mert nagyon gyakran már a lakosságadatok is eltértek a később ismertté vált végleges értékektől.) Ahány szerző, annyi egymáshoz elég közeli adatsor – annak függvényében, hogy az előbb felsoroltakból melyikhez jutottak hozzá, gyakran pedig keveredtek az anyanyelvi és nemzetiségi adatok is.

Mindezek alapján az alábbi községi és településenkénti adatokból dolgozhattam:

- pontos lakosság és magyar nemzetiségi adatok, ukránok és oroszok %-os adatai;
- számos város elég pontos adatai, rengeteg községi (és kevesebb településenkénti) nemzetiségi adat, %-os érték és számos anyanyelvi adatsor 1989-ből és a következő évekből.

Az 1990-es években ezekből sokan állítottunk össze településenkénti nemzeti adatsorokat: mások mellett Dupka György, Kocsis Károly, Cserniczkó István, Molnár József, Molnár D. István és jómagam – az általunk kiszámolt adatsorok számértékei között csak nem túl jelentős eltérések adódtak.

Mivel a németekre, szlovákokra és zsidókra vonatkozóan szinte semmilyen adataink nem voltak (járási és néhány esetleges települési adaton kívül) ezeket nem próbáltam megbecsülni, a románokról azonban ezt meg mertem tenni (2001-nél is), mert szinte egy tömbben éltek és adataik elég pontosan kiszámolhatók voltak.

A népszámlálás alkalmával számos esetben az is pontatlanná tette az eredményeket, hogy a szovjet gyakorlat szerint a személyi igazolványban szereplő nemzetiségi bejegyzést fogadták csak el, illetve néha önhatalmúan a számlálóbiztosok felülbírálták az önbevallásokat. Az 1989-es népszámlálás kárpátaljai nemzetiségi adatait erős fenntartásokkal kell kezelnünk.

Ennek egyik eklatáns példája egy Kárpátalján közvetlenül az 1989-es népszámlálás után a statisztikai hivatal által végzett átfogó felmérés eredménye: ez 20 ezer cigány származású lakost talált a megyében, miközben a népszámlálás csak 12,1 ezret írt össze.

2001, 202.?

A függetlenné vált Ukrajna első (és máig egyetlen) saját népszámlálását 2001-re végre sikerült két éves késéssel lebonyolítani, adatoknak nyilvánosan csak egy részét publikálták. Ugyanakkor – a nyelvtörvény és a nyelvi jogok miatt – **végre hozzáférhetővé tették a pontos települési bontású anyanyelvi adatsorokat** és számos fontos és elemzésre érdemes egyéb járasonkénti adatsort, keresztábrázatot is.

A **pontos nemzetiségi adatokat** újra csak a járásokra, járási jogú és egyéb városokra közölték. A kárpátaljai magyar politikusoknak és kutatóknak hosszas utánjárás után is csak az összes település magyar nemzetiségűekre vonatkozó pontos adatait adta ki a megyei statisztikai hivatal. A községi tanácsok és a jelentősen megszaporodott publikációk jóvoltából azonban rengeteg egyéb (az 1989-eshez hasonló típusú) részadatot sikerült összegyűjteni, ezért ezek és az anyanyelvi adatok alapján az 1989-esnél jóval részletesebb és pontosabb számításokat tudunk elvégezni a településenként nemzetiségi adatok megbecsléséhez.

Kárpátalja nagy részén, a hegy és dombvidéki részen szinte tömbben élnek a ruszinok és ukránok, ezt csak a Tisza mentén töri meg egy románok lakta szinte homogén etnikai sziget – a magyarok túlnyomó többsége pedig a délnyugati határ menti 15–20 km-es sávban él a települések nagy részén domináns többségben, amelyet néhány ukrán zárvány szakít csak meg. A 2001-es 151 ezres számuk nagyobb a vártnál, valószínű, hogy számos 1989-ben nem magyarként regisztrált végre megvallhatta vagy be merte vallani etnikai identitását. Az magyarországi irányú elvándorlás és a szórványvidékeken felerősödött asszimiláció miatt az újabb kutatások (Summa 2017) alapján jelenleg a magyarok száma legfeljebb 130 ezer fő lehet.

A betelepült oroszok 90%-a a városokban és a nagyközségekben él, számuk folyamatosan csökken.

Úgy vélem, hogy 2001-nél még a németek, szlovákok és zsidók településenkénti viszonylag pontos számát is sikerült meghatároznom. A német nemzetiségűek száma az elmúlt évtizedekben tapasztalt fogyás után elkezdett nőni, egyre többen ma már merik felvállalni német származásukat, bár anyanyelvüket már kevesen beszélik: a németek túlnyomó többsége a városokban és néhány Munkács környéki településen él. A folyamatosan asszimilálódó és fogyó szlovákok többsége Ungváron, Órdarmán és a nagyobb városokban él, de szórványaik a hegyvidék nyugati részén is számos helyen megtalálhatók.

A Holocaust és a kivándorlás következtében az őshonos kárpátaljai zsidók szinte teljesen elfogytak, de az Ukrajna más részeiről idetelepült ukránok irányába asszimilálódott zsidók miatt ma 85 zsidó anyanyelvűt és 565 zsidó nemzetiségűt írtak össze: 90%-ukat a városokban.

A cigányok száma az ukrán népszámlálásnál (más országokhoz hasonlóan) irreálisan alacsonynak adódott: a hivatalosan 14 ezer roma nemzetiségű számértéke bizonyosan nem reális. Braun, Cserniczkó és Molnár szerint a valódi számuk 30 ezer fő feletti lehet és többségük magyar anyanyelvű.

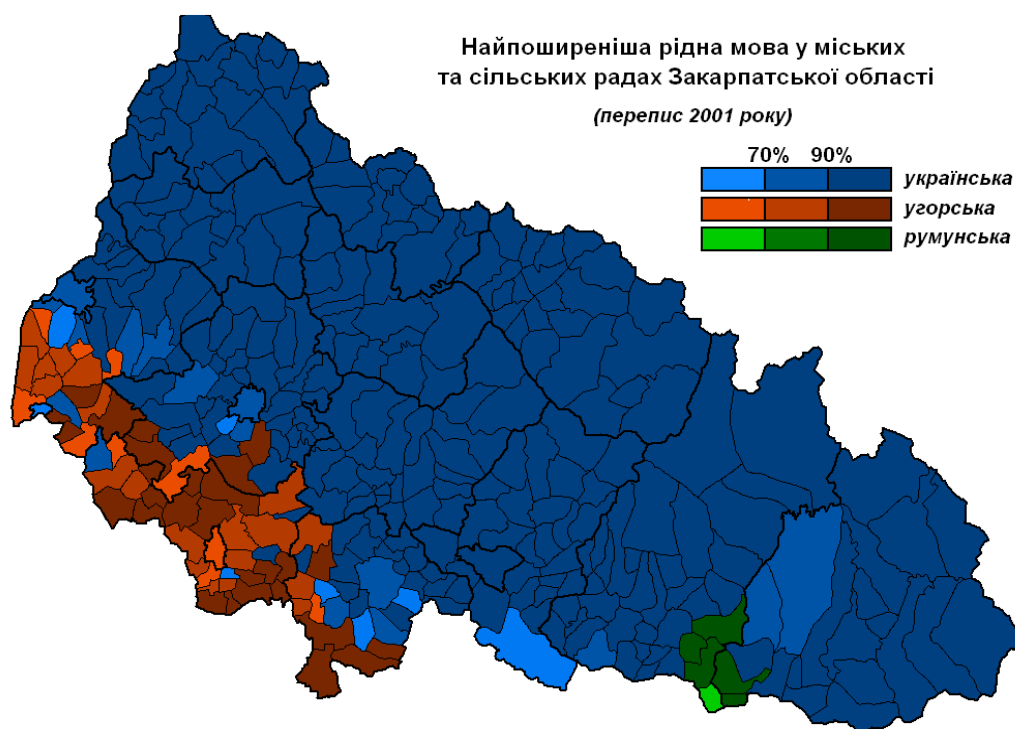
Őket idézem: „Ha a 2001-es népszámlálás romákra vonatkozó járási adatait összevetjük az 1989-es megfelelőekkel, újabb kételyeink támadhatnak ezen adatok megbízhatóságával kapcsolatban. Hisz, miközben a vizsgált közösség természetes szaporulata az utóbbi évtizedekben töretlenül magas volt, a két népszámlálás alapján a számuk közigazgatási egységenként rendkívül változatosan alakult: helyenként több mint 76%-kal nőtt (Beregszász város), máshol 46%-ot meghaladó volt a fogyás (Munkács város). A migráció és az asszimiláció sem indokolhat ekkora szélsőségeket, maradt tehát az ingadozó önbevallás és az összeírások pontatlanságából adódó látszatasszimiláció feltételezése.” [53–54. o.]

A településenkénti adatbázisban ezért nem a kutatók által feltételezett számértékeket vettem át, hanem azt próbáltam (jelentős részben a roma anyanyelvi adatok alapján) megbecsülni, hogy a népszámláláskor hányan vallhatták magukat roma nemzetiségűeknek. Ezek az értékek ezért nagyon bizonytalanok, inkább jelzésértékűek.

Egy furcsa példa, amely némileg az ukrán népszámlálás hitelességét is picit megkérdőjelezi: a Munkácsi járásban Cserlenő (Cserveneve) település 1951 lakosából 240-et az egyébnél tüntettek fel, nem tudták őket besorolni se a többi publikált 17 anyanyelvi kategóriába, se az ismeretlenbe. (A községi, járási és megyei összegzésekben is ez a 240 fő az egyébbhez került.) A többi népszámlálás és kárpátaljai kutatók szerint is a falu mindig szintizta ukrán többségű volt.

A 2010 körüli népszámlálás szervezési és finanszírozási problémák miatt elmaradt. Néhány éve még 2020-ra ígértek egy újabb népszámlálást, de erről jelenleg is nagy a sokatmondó csend.

Egy érdekes anyanyelvi térképet mutatóba közlések, mert jól illusztrálja a leírtakat:

A következő táblázatban lehet áttekinteni, hogy az adatbázisban a különböző népszámlálásoknál mely etnikumok adatai találhatóak meg.

Év	Típus	Lakos	Magyar	Ruszin, ukrán	Német	Szlovák, csehszlovák	Román	Zsidó	Orosz	Cigány, roma	BNT	Allamp. nélküli, hontalan	Egyéb, ismeretlen
1880 Mo.	A	x	x	x	x	x	x				x		x
1890 Mo.	A	x	x	x	x	x	x						x
1900 Mo.	A	x	x	x	x	x	x						x
1910 Mo.	A	x	x	x	x	x	x						x
1921 Cs.	N	x	x	x	x	x	x	x				x	x
1931 Cs.	N	x	x	x	x	x	x	x				x	x
1941 Mo.	A, N	x	x	x	x	x	x	x					x
1989 Szu.	N	x	x	x			x		x	x			x
2001 Ukr.	A	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x
2001 Ukr.	N	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x
1880	A	401	102	240	30	8	7				12		2
1910	A	601	184	334	63	6	11						3
1931	N	734	117	446	13	35	12	92				17	2
1941	N	854	257	489	11	6	14	72		3			2
2001	N	1255	151	1010	4	6	32	1	31	14			6

Megjegyzések:

Népszámlálási adatok ezer főben.

1880: BNT = még beszélni nem tudó kisgyermek

1880-1941: ruszinok, 1989-2001: ukránok

1880-1910, 1941, 1989, 2001: szlovákok; 1921-31: csehszlovákok

1910: a 88 ezer izraelita vallásából 31 ezer magyar, 54 ezer pedig német anyanyelvűnek vallotta magát.

A ruszinok Magyarország északkeleti hegyvidéki lakatlanterületeire a tatárjárás (1241) után fokozatosan kezdtek el betelepülni, többségük a 14–15. században vándorolt az új földesúri birtokokra Galíciából és Halicsból. A ruszinok mindig is a **rusz** nép-névvel jelölték magukat, de saját nemzeti tudatuk csak a 19. század második felében alakult ki. Nyelvük az ukránhoz közel álló keletiszláv nyelv, az íráshoz cirill betűket használnak. Ismert két fő csoportjuk: a dolisnyákok (síklakók) és verho-vinaiak (hegylakók), utóbbiak három alcsoportra oszthatók: a lemókra, a bojkókra és a huculokra.

1849-től engedélyezték a ruszin nyelven való oktatást és e nyelv közéletben való szabad használatát; de külön népként nem ismerték el őket. Csaknem egészében a 15. század óta görög katolikus vallásúak voltak. A csehszlovák és szovjet érában fokozatosan az ortodox vallás irányába terelték őket (a románokkal együtt), a szovjet időszakban a görög katolikus egyház nem is működhetett. Ezzel is elukránosodásukat kívánták elérni, olyan sikerrel, hogy 2001-ben anyanyelv szempontjából már csak 6725 ruszint írtak össze, csaknem mindannyiukat néhány Szolyva melletti településen.

A **felekezeti adatok** vonatkozásában nem készítettem egy külön adatbázist, mert utoljára 1941-ben kérdeztek ezekre, ettől kezdve hivatalos és hiteles adatok e témában nincsenek.

Év	Lakos	Római katolikus	Görög katolikus	Református	Evangelikus	Ortodox	Izraelita	Egyéb
1870		x	x	x	x	x	x	x
1880		x	x	x	x	x	x	x
1890		x	x	x	x	x	x	x
1900		x	x	x	x	x	x	x
1910		x	x	x	x	x	x	x
1921		x	x	x		x	x	x
1931		x	x	x		x	x	x
1941		x	x	x	x	x	x	x
1870	405	36	270	54	1	0,1	44	...
1910	601	54	386	71	1,5	0,5	88	...
1931	734	72	360	71	2	116	103	10
1941	854	79	435	92	3	126	116	3

Megjegyzés: Népszámlálási adatok ezer főben.
 1910: a 87 ezer izraelita vallásúból 31 ezer magyar, 54 ezer pedig német anyanyelvűnek vallotta magát.

A jelenlegi helyzetről az alábbiakban közölt adatokat jelentős fenntartásokkal javasolom kezelni. Az egyházak által közölt adatok ugyanis gyakran a valóság szebbített mását tükrözik, bár a kárpátaljai kutatók is csak ezekre támaszkodhatnak.

Csernicskó István szerint Kárpátalján a legtöbb hívő ortodox, számukat 700 ezer körülire becsüli: ortodox az ukránok kb. 2/3-a, az oroszok és románok túlnyomó többsége. A ma már újra legálisan működő görög katolikusok száma 230-250 ezer fő lehet: a ruszinok szinte egésze az, s ide tartozik mintegy 10-15 ezer magyar és számos ukrán, valamint kevés román nemzetiségű is. A 70-80 ezer református csaknem mind magyar, esetleg roma, a kb. 40-45 ezer római katolikusnál a magyarok és románok mellett a szlovákok és németek is nagyobb részt katolikusok. A zsidóknak működő zsinagógái ma már csak a legnagyobb kárpátaljai városokban találhatók. Számos neoprotestáns felekezet és szekta (pl. Jehova tanúi) is működik a megyében, de jelentős (több tízezer) a hívő, de felekezeten kívüliek száma, s természetesen jelentős a nem hívők száma is.

Tátrai Patrik kutatása szerint a kárpátaljai magyarok csaknem 2/3-a református, 1/6-a római katolikus, 1/8-a görögkatolikus, néhány %-a ortodox vallású, s ugyancsak pár %-uk egyéb kis felekezetekhez tartozik. A magyaroknál nagyon kevés a felekezetekhez nem tartozók aránya, ami meglehetősen alacsony érték Kárpát-medencei összevetésben.

Kárpátalja településnevei

A kárpátaljai települések neveinek változásai az átlagnál jóval bonyolultabbak.

A történelem folyamán e nevek túlnyomó többsége ruszin eredetű volt, s a magyar törzskönyvezés (1898-1912) számos esetben olyan mesterséges névalakokat produkált, amelyek gyakran csak esetlegesen kerültek használatba. A csehszlovák érában a magyar és ruszin névalakokat néha párhuzamosan használták természetesen cseh karakterekkel átírva. Az 1944-es magyar helységnévtárban aztán külön táblázatokat tettek közzé a ruszin cirill- és latin betűs, a cseh és a magyar névalakokról.

A szovjet közigazgatás alatt párhuzamosan használták a közismert ukrán és az orosz átírás szerinti neveket, néhány település azonban teljesen új nevet kapott: Németmokra (Nyimecka Mokra) például Komszomolszk lett, hogy az oroszok számára irritáló "német" előtagot eltüntethessék. Bátyú azonban nem Batyove lett, hanem Uzlovoje (oroszul) és Vuzlove (ukránul), BeneDobroszelje/Dobroszilja vagy VoloveMezgorje/ Mizshirja. Ebből a rengeteg névalakból én keveset vettem fel az adatbázisba, mert tartottam attól, hogy az áttekinthetetlen lesz.

Ukrajna függetlenné válása után is még egy ideig az 1946-ban jóváhagyott nevek maradtak érvényben, bár a régi nevek használatára és visszaállítására már 1988-ban komoly és bonyolult viták kezdődtek – szakmai és politikai alapon egyaránt.

1991-ben az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanács rendeletben visszaállította két kárpátaljai település, Tiszaásvány és Eszeny történelmi nevét, s ukrán elnevezésük is megváltozott. Még ebben az évben további hat magyarlakta település kapta vissza immár hivatalosan is a magyar nevét. 1995-ben újabb 27 (köztük 23 magyarlakta), majd 2000-ben 8 kárpátaljai település kapta vissza történelmi nevét, köztük a már említett Németmokra. Természetesen a 43 nevét visszanyerő településnél az adatbázis Megjegyzés mezőjében ezeket az adatokat közöltem.

Máig tisztázatlan maradt azonban Beregszász hivatalos (magyar) nevének kérdése, annak ellenére, hogy 1990-ben egy népszavazás ezt támogatta – ennek megoldása azonban egyelőre erősen bizonytalannak látszik, mert ez a vita azóta már a nagypolitika színterére emelkedett.

Ma külön problémát jelent az is, hogy a gyakorlatban néha az ukrán vagy a ruszin írásmódú névalakokat is következtetlenül használják, az eltérés azonban általában csak egy-két karakter.

A részletes adatok és magyarázatok az irodalomjegyzékben szereplő tanulmányokban megtalálhatók (Sebestyén Zsolt, Molnár D. István).

Források:

A magyar népszámlálások községenkénti adatai az interneten is megtalálhatók (az 1870-est kivéve):

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalások/

Sebők László: Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. Budapest, TLA Teleki László Intézet – KSH
Népszámlálás – KSH Levéltár. 2005, 280 p.

Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon I-II. Budapest, Egeler Kft. 1997. 1452 p,
Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi. Praha, 1928, 68 p.

Statistický lexikon obcí v zemi Podkarpatoruské. Praha, 1937, 53 p.

Mimořádné zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé 1935/IV.

Ukrán Statisztikai Hivatalok honlapja: www.ukrstat.gov.ua/perepis/perlist/html

<http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/Saveshow.asp>

Egyéb web-oldalak:

<http://pop-stat.mashke.org/ukraine-ethnic2001.htm>

<https://pollotenchegg.livejournal.com/163888.html>

<http://hodinkaintezet.uz.ua/decentralizacio-karpataljan/>

<https://atu.gki.com.ua/ua/karta#map>

Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень). Ужгород, 2003.

Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és
népmozgalmi adatok tükrében. Ungvár, 2005, 120 p.

Wikipedia kárpátaljai szócikkei: magyar, ukrán, orosz, román és német nyelvű oldalai.

Hungarikum, Arcanum adatbázisokból kisebb tanulmányok, újságcikkek: elsősorban Kárpáti Igaz Szó,
Régió, Kisebbségi Szemle, Pro Minoritate.

Válogatott irodalom:

**Molnár D. István: Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. Budapest,
MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram Kiadó, 2018. 182 p.**

Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrán
népszámlálás hozzáférhető eredményeinek a tükrében. In: Gyurgyík László – Sebők László (szerk.):
Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003.

Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): Zsidók Kárpátalján. Történelem
és örökség a dualizmus korától napjainkig. Budapest, MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Aposztróf
Kiadó, 2013.

- Beregszászi Anikó: Magyar neve? Az ukrainai földrajzi nevek magyar használatáról. In: Beregszászi Anikó – Cserniczkó István (szerk.): „... itt mennyit ér a szó?” Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – PoliPrint, 2004.
- Braun László, Cserniczkó István és Molnár József: Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. Ungvár, PoliPrint, 2010.
- Dobos Sándor: Magyar helységnevek Kárpátalján: kodifikációs kísérletek és eredmények (1989–2000). Fórum Társadalomtudományi Szemle, XVII. évf., 2015, 1. sz.
- Dupka György – Horváth Sándor – Móricz Kálmán: Sorsközösség: A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.
- Dupka György – Botlik József: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.
- Dupka György: Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseltek Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2011.
- Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra. Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
- Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. (Nostra tempora 7.). Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2002.
- Kocsis Károly: Kárpátalja mai területének etnikai térképe. Magyar Tudományos Akadémia. Kisebbség Kutató Intézet. Budapest, 2001.
- Sebestyén Zsolt: Kárpátalja helységnevei. Nyíregyháza, 2020.
- Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. Kisebbségi Szemle, 2018/3.
- Tátrai Patrik – Molnár, József: Az asszimiláció „helye” a kárpátaljai szórvány népességfejlődésében, recens demográfiai jellemzőiben. Régió, 2020. 1. sz.
- Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Oficinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. (Studia Regionalistica.) Ungvár, Hoverla Kiadó, 2011.